

Полонська гімназія

Крючкова О.В.

**Використання
інтерактивно-комунікативних технологій
на уроках історії**

Полонне

2012

Крючкова О.В. Використання інтерактивно-комунікативних технологій на уроках історії.

Методичний посібник для вчителів історії.- Полонне, 2012.-40 ст.

Рецензенти

- Жалюк С.Л., заступник директора з методичної роботи, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист.
- Коблай О.М., вчитель історії, спеціаліст вищої категорії.

Запропонований посібник має на меті висвітлити методичні принципи організації і проведення уроків історії, використовуючи інтерактивно-комунікативні технології.

Рекомендовано до друку видавничою радою методичного центру Полонської гімназії (протокол №1 від 05.12. 2012 р.)

Зміст

Вступ.....	4
Розділ І Інтерактивні технології як засіб продуктивного навчання....	5
1.1 Використання інтерактивних методів на уроках історії України в 7 класі під час вивчення теми <i>«Київська Русь наприкінці X- у першій половині XI ст.»</i>	7
Розділ ІІ Дидактична гра як метод інтерактивного навчання.....	13
2.1 Використання ігрових форм роботи з учнями у процесі вивчення курсу історії України у 5 класі, на прикладі теми <i>« Козацька Україна»</i>	14
Розділ ІІІ Розвиток комунікативних здібностей учнів засобами проектної технології на уроках історії.....	20
3.1 Учні́вський проект <i>«Полонне туристичне: міф чи реальність?»</i>	21

Вступ

Сьогодні освіта України спрямована на розвиток особистості учня. Це завдання – не вигадка новаторів, а потреба часу. Викладання історії в школі вимагає сьогодні від вчителя творчого підходу, особливо у виборі методичних прийомів і засобів навчання, наочного та дидактичного матеріалу.

Важливим для вчителя історії є вихід на нові методичні орієнтири викладання предмету. Ефективне виховання творчої особистості можливе лише тоді, коли процес навчання буде сприяти активізації думок дітей на уроці історії, виявленню інтересу до предмета й емоційного сприйняття матеріалу, формуванню соціальної ідентичності підростаючих поколінь в умовах розвитку українського суспільства.

Безумовно, саме учень є головною дійовою особою у навчанні, але тільки на рівні реалізації своєї мети, а не у виборі технології навчання. Для дитини не існує традиційної чи інноваційної технології. Є звичні або нові способи діяльності на уроці, запропоновані вчителем.

Отож, даний посібник розкриває основні аспекти результативності інтерактивно-комунікативних технологій на уроках історії, впровадження яких базується на використанні різних ігрових форм роботи, що забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань з предмета, дає відчуття потреби в самоосвіті, формує стійкий інтерес до матеріалу, що вивчається; сприяє розвитку творчої особистості; сприяє розвитку в учнів розумових операцій: умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між різноманітними фактами, явищами, а також виробленню навичок логічного структурування.

Розділ І. Використання інтерактивних технологій як засобу продуктивного навчання

Одним із провідних завдань сучасної школи виступає завдання формування в учнів ключових компетенцій. Найбільш значущими серед них є:

- уміння брати на себе відповідальність при ухваленні рішень;
- толерантність, пошана до людей інших національностей, уміння жити з людьми інших культур, релігій, мов;
- уміння працювати з різними видами інформації;
- здатність постійно підвищувати свою освіту та ін.

Необхідність формування в учнів таких компетенцій продиктована самим життям, зокрема, тим соціальним замовленням, яке пред'являє сучасне суспільство до загальноосвітньої підготовки дітей. Це замовлення – сформувати соціально активну, ініціативну творчу особистість, розвиваючи природні задатки, схильності й індивідуальність кожного учня. Тому необхідно виявити найбільш оптимальні форми навчання, методи й прийоми для використання на уроках історії з метою розширення світогляду школярів і їх загальної культури на основі індивідуального та диференційованого підходу.

Сучасне суспільство змінюється швидкими темпами. Відбувається переоцінка цінностей, змінюється ставлення учнів до предметів, що вивчаються в школі. Історія в цьому плані найбільш схильна до змін. Швидко розширюється предметно-інформаційне середовище, зміст історичних знань виходить за рамки навчальних посібників: телебачення, радіо, комп'ютерні мережі за останній час значно збільшили потік і різноманітність інформації. Проте всі ці

джерела надають матеріал для пасивного сприйняття У суспільстві, в пресі, на телебаченні, в підручниках з'явилися різні точки зору на одні й ті самі події. У зв'язку з цим виникає запитання: чи здатна дитина запам'ятати і засвоїти цей обсяг інформації? Чи здатні учні дати правильну оцінку почутому чи побаченому? Як за допомогою історії розвинути особистість учня, його творче мислення, вміння аналізувати минуле й сьогодення, робити власні висновки та мати на все власну точку зору?

Під час роботи з учнями 5-7 класів доречніше буде починати з найпростіших форм групової роботи (“дзига”, “велике коло”, “акваріум”, “мозковий штурм”, “мікрофон”). Вони дають змогу дитині не лише висловити свою думку, погляд, чи оцінку, але й, вислухавши аргументи партнера з гри, іноді навіть відмовитися від своїх поглядів або суттєво змінити їх. Інтерактивне навчання дає змогу вирішувати одночасно кілька завдань. Важливим є те, що воно розвиває комунікативні вміння і навички, допомагає встановити емоційні контакти між учнями, забезпечує виховну функцію, оскільки привчає працювати в команді, прислухатися до думки однокласників. Як показує практика, використання інтерактивності під час уроку знімає нервові навантаження школярів, дає можливість змінювати форми їх діяльності, зосереджувати увагу на головних питаннях уроку.

1.1 Використання інтерактивних методів на уроках історії України в 7 класі під час вивчення теми «Київська Русь наприкінці X - у першій половині XI ст.»

Тема: Початок правління князя Володимира Святославовича в Київській Русі.

- Вивчення нового матеріалу.

а) розповідь вчителя : «Внутрішня політика князя Володимира Святославовича».

б) робота в парах з підручником.

Учні знайомляться з вступною частиною параграфа і дають відповідь на питання: «Які землі і чому вдалося приєднати до Київської Русі князю Володимиру?»

Окремі учні показують приєднані території на карті.

в) розповідь вчителя: «Зовнішня політика князя Володимира Святославовича».

г) робота в загальному колі.

Дайте відповідь на питання: «Чому в 980р. князь Володимир провів язичницьку реформу?».

д) робота в малих групах з документом.

Учні знайомляться з уривком тексту «Хрещення Русі» і дають відповідь на питання:

«Чому у кінці X ст.. Київська Русь прийняла християнство?»

«Чому Київська Русь не прийняла іншу релігію?»

«Коли, де і ким було проведено хрещення киян?»

Використовуючи роботу в парах, групах, загальному колі можна залучити більшість учнів до співпраці на уроці.

- Сприйняття, осмислення, усвідомлення нового матеріалу.

«Дебати».

Учитель ставить питання для учнів:

«Як ви оцінюєте (позитивно чи негативно) правління князя Володимира в Києві?»

Ті учні, що вважають позитивно – займають один крайній ряд. Ті учні, що вважають негативно – займають інший крайній ряд. Середній ряд займають ті, хто не визначився. Учні середнього ряду по черзі задають питання учням крайніх рядів. Якщо відповідь переконала учнів змінити свою думку, вони сідають на інше місце. Залежно від кількості учнів на рядах, можна зробити висновок про рівень засвоєння нового матеріалу.

Приклад запитань:

«Яке значення мала язичницька реформа?»,

«Чому князь Володимир спочатку не сприймав християнство?»,

«Які зміни відбулися в житті Київської Русі X ст.?»

Тема: Утвердження християнства як державної релігії в Київській Русі.

- Вивчення нового матеріалу.

а) розповідь учителя: «Внутрішня політика Київської Русі після смерті князя Володимира Святославовича».

б) «ручки всередині» (різновид роботи в малих групах).

Всі учні мають рівні права. Вони висловлюються по черзі. Той, хто висловив свою думку, кладе ручку в середину. Він більше не має можливості щось додати і забрати ручку. Вчитель може підійти до будь-якої групи, взяти якусь ручку і спитати, який внесок у роботу групи вніс власник ручки.

Даний метод не дозволяє домінувати в групі одному або двом кращим учням.

Учні читають уривок з тексту параграфа «Міжусобна боротьба» та отримують завдання для обговорення в групі:

«Хто з синів Володимира Святославовича і чому претендував на владу в Києві?»

в) «почергові запитання» (різновид роботи в парах). Робота з підручником. Учні отримують завдання для роботи в парах: «Дайте характеристику діяльності Святополку Володимировичу?» Один учень в парі у упівголоса читає текст підручника. Інший учень задає питання:

«Що є найважливішим у прочитаному?»,

«Яке це має відношення до завдання?»,

«Що нам тепер необхідно дізнатися?».

Використовуючи даний метод спільними зусиллями учні в парі зможуть дати розгорнуту відповідь на питання.

г) розповідь учителя: «Утвердження князя Ярослава в Києві».

д) обговорення в загальному колі.

Вчитель ставить питання для всього класу:

«Чому Ярославу вдалося перемогти в міжусобній братовбивчій війні?»

Для обговорення потрібно залучити якнайбільше учнів. Висловлюватися вони повинні по черзі і лаконічно.

- Сприйняття, осмислення, усвідомлення нового матеріалу.

«Одна хвилинка».

Учитель називає слово, або словосполучення нової теми і пропонує одному учню без підготовки за одну хвилину пояснити, як він його зрозумів. Потім інший учень отримує інше словосполучення і т.д.

Наприклад: «Міжусобна боротьба», «Одноосібне правління», «Утвердження християнства», «Київський князь».

Таким чином можна перевірити рівень засвоєння основних понять нової теми.

Тема: Київська Русь за часів правління Ярослава Мудрого.

- Вивчення нового матеріалу.

а) розповідь учителя : » Розбудова правової держави «Руська правда».

б) «мозковий штурм у загальному колі».

Питання для учнів: «В чому полягає відмінність «Руської правди» від західноєвропейських правових документів?»

Учні по черзі піднімають руки, дають відповідь на питання. Не потрібно пропустити жодної відповіді. Правильна відповідь полягає у тому, що у «Руській правді» була відсутня смертна кара.

в) робота в малих групах.

Учні кожної групи вибирають два-три варіанти з попереднього завдання – мозкового штурму та проводять обговорення в своїх групах. Кожна група обґрунтовує правильність вибору саме свого варіанту.

г) «обміркуйте, обміняйтесь думками» (різновид роботи в парах).

Учні в парах обмірковують відповідь на поставлені питання:

«Чому князь Ярослав приділив велику увагу будівництву церков?»,

«Що сприяло значному розвитку освіти під час правління князя Ярослава?»,

«Чому князя Ярослава називали Мудрим?».

Даний метод сприяє залученню учнів до колективної роботи на уроці.

д) розповідь учителя: «Відносини Київської Русі з іншими державами».

е) робота у загальному колі.

Питання для учнів:

«З якими державами підтримувала стосунки Київська Русь?»,

«Чому країни Західної Європи самі шукали можливості заключити більш тісну угоду з Київською Руссю?»,

«Чому князя Ярослава називали «тестем» Європи?»

Для обговорення потрібно залучити якнайбільше учнів.

- Сприйняття, осмислення, усвідомлення нового матеріалу.

«Обмін проблемами» (робота в малих групах).

Учні однієї групи пишуть проблему на листках і передають іншій групі. Інша група вирішує проблему.

Наприклад: «Чому Ярослав Мудрий вирішив побудувати Софіївський собор у Києві за Візантійським зразком?»

«Чому Ярослав мудрий призначив Київського митрополита без згоди Візантії?»

Таким методом можна перевірити, які питання для учнів по даній темі є головними.

- Повідомлення домашнього завдання.

Написати в зошиті таблицю: «Порівняти внутрішню політику князів Володимира і Ярослава».

Тема: Політичний, соціальний устрій та господарське життя Київської Русі у пер. пол. ХІст..

- Перевірка раніше засвоєних знань.

Контроль виконання письмового домашнього завдання попереднього уроку по темі: «Київська Русь за часів правління Ярослава Мудрого».

а) питання на картках для письмової перевірки домашнього завдання:

«Поясніть, чому князь Ярослав велику увагу приділяв будівництву шкіл?»,

«Покажіть причини зміцнення Київської Русі під час правління Ярослава».

б) питання для фронтального опитування:

«Розкрийте значення «Руської правди» для Київської Русі і для Європи»,

«Проаналізуйте церковне будівництво Київської Русі під час правління Ярослава»,

«Дайте характеристику відносинам Київської Русі з іншими державами у ХІст.»

- Вивчення нового матеріалу.

Метод «мікрофон».

Питання ставиться всьому класу. Кожний учень говорить тільки в «уявний мікрофон (ручку, олівець) і передає його по черзі іншому.

Відповіді не коментуються і не обговорюються. Якщо відповідь на питання вже прозвучала – мікрофон бере вчитель.

Питання для учнів:

«Які повинності були змушені виконувати селяни в Київській Русі?»

Таким методом можна залучити значну кількість учнів до діяльності на уроці. **«Незакінчене речення».**

Учні отримують завдання – незакінчене речення. Його потрібно закінчити і сказати повністю. Говорити учні можуть лише по черзі.

Питання для учнів:

«У великих містах (яких?) Київської Русі жили ремісники таких спеціальностей (яких?)». Учень показує міста на карті і називає спеціальності. Потім інший учень. Завдяки цьому методу можна колективом доповнити відповідь попередніх учнів.

- Конспект основних дат і подій:

Необмежена монархія - форма державного правління Київської Русі.

Феодали і залежні селяни - дві основні групи населення Київської Русі.

Київ, Чернігів, Переяслав, Новгород, Псков, Рязань – найбільші міста К. Русі.

5. Сприйняття, осмислення, усвідомлення нового матеріалу.

«Відгадай». Робота з картками.

Учитель підбирає 4-5 слів по даній темі і записує на непрозорих картках. Учні об'єднуються в групи, для кожної одне слово. Учні в групі придумують чотири - п'ять питань, з допомогою яких можна відгадати слово. Наприклад, учитель записав слова: «князь», «військо», «ремесло», «земля», «міста». Учні ставлять питання: «Це

людина?», «Це явище?», «Це стосується простої людини?», «Це стосується глави держави?»

Використовуючи цей метод можна визначити наскільки гарно учні запам'ятали матеріал нової теми.

Тема: Розвиток культури в Київській Русі наприкінці X – у першій половині XI ст.

- узагальнення в парах. Робота з документом.

Учні отримують текст певної довжини. Один учень читає текст в пів голосу і робить коротке узагальнення. Потім інший учень читає текст і робить коротке узагальнення. До тексту потрібно придумати два питання. Кілька пар можуть отримати однакові завдання. Після вивчення тексту деякі пари можна поміняти. Узагальнення в парі може зробити інший учень. Наприклад, зробити узагальнення до тексту підручника «Усна народна творчість».

- Сприйняття, осмислення, усвідомлення нового матеріалу.

«Одна хвилинка».

Учитель називає слово або словосполучення нової теми і пропонує одному учню без підготовки за одну хвилину пояснити, як він його зрозумів. Потім іншому учню задається інше слово, наступному учню – інше слово. Наприклад, «Література», «Навчання», «Будівництво», «Наука», «Писемність».

Таким способом можна перевірити рівень засвоєння учнем основних понять нової теми.

Розділ II. Дидактична гра, як метод інтерактивного навчання

Давно визнано, що гра займає значну частину життя дитини. Ще у вісімнадцятому столітті Ж. Ж. Руссо писав про те, що для того, щоб довідатися і зрозуміти дитину, необхідно спостерігати за її іграми, а це значить, що, прагнучи полегшити учневі вираження і дослідження власного емоційного світу, педагог повинний звертатися до цього концептуально-експресивного світу. На відміну від дорослих, для яких природним середовищем спілкування є мова, природним середовищем спілкування для дитини є гра і різноманітна діяльність. Про першорядне значення гри, для природного розвитку дитини свідчить той факт, що ООН проголосила гру універсальним і невід'ємним правом дитини.

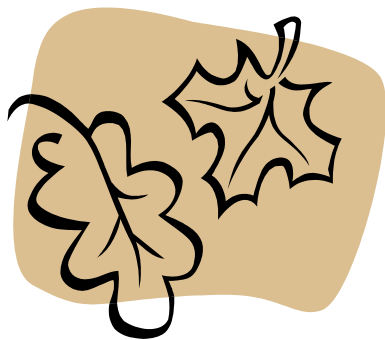
Якщо історію визначити як скарбницю людської мудрості, то перше знайомство з нею – це, безперечно, одне з найдивовижніших таїнств. Справжні відкриття, щирі захоплення й найцінніший досвід... Ще здавна люди приучали дітей до історії – не як до науки, але завжди як до цілющого джерела пам'яті про свою землю, свій рід, себе самого. І саме для учнів 5 класу перше знайомство з історією проходить через художньо- емоційне слово вчителя, його вміння, майстерність і своєрідне чуття педагога познайомити дітей із минулим. Тому, вчителю слід докласти багато зусиль для того, щоб історія не стала для п'ятикласників обтяжливим предметом, а перетворилася на цікаву мандрівку у минуле. Цьому якраз у великій мірі сприяє введення в традиційний навчальний процес дидактичних ігор, спеціально направлених на розвиток дитини, її пам'яті, уваги, просторової та часової уяви, інших психічних функцій.

2.1. Використання ігрових форм роботи з учнями у процесі вивчення курсу історії України у 5 класі , на прикладі теми « Козацька Україна».

Часте звернення до дидактичних ігор на уроках історії показує, що такі уроки слід проводити і як індивідуальні турніри, і як змагання команд. У випадку командної гри до неї залучений майже весь клас і нікому не доводиться нудьгувати.

Слід відзначити, що зовсім не важко, а навіть значно простіше в методичному плані поєднувати традиційні навчальні заняття із ігровими. Застосування ігрових форм можливе вже і на етапі актуалізації навчальної діяльності учнів, і при вивченні нового матеріалу, і на етапах закріплення, повторення та узагальнення історичного матеріалу.

Наприклад, під час читання підручника, зокрема тієї його частини, що містить науково-популярний матеріал, дітям можна запропонувати гру «**Три речення**». Сенс її в тому, щоб трьома нескладними реченнями, але змістовними, передати суть прочитаного. Гра може відбуватися як змагання окремих учнів чи змагання рядів (залучено по одному учню від кожного ряду), а решта дітей можуть виконувати роль арбітрів.

Великий розвивальний ефект має гра «**Дерево пізнання**». Умови цієї гри теж дуже прості: учням пропонується до певної частини навчального матеріалу (можливо, й до цілого уроку) скласти 1-3 запитання залежно від рівня підготовленості класу). Запитання занотовуються на маленьких

аркушах (краще, щоб у формі листочків дерева) і подаються учителеві. Найзмістовніші з них учитель відзначає як запитання-переможці й причіпляє до «дерева пізнання» (малюнок на ватмані, прикріплений до дошки). На наступному уроці перевірка засвоєного може відбутися у межах тієї ж гри: учні знімають листочки з дерева, відповідаючи на складені питання. Успішному опрацюванню текстів белетристичних оповідань, що містять історичний зміст (наприклад оповідань з підручника В.Власова, О. Данилевської «Вступ до історії 5 кл.»), сприятиме гра «Чиста дошка». Додатковий пізнавальний ефект може створити назва **«tabula rasa»**. Вперше пропонуючи цю гру дітям, можна пояснити, що вислів «tabula rasa» прийшов з латинської і означає буквально чисте місце, де можна написати все, що хочеш, а переносно так кажуть про свідомість дітей та неосвічених людей. Перед опрацюванням оповідання потрібно звернути увагу учнів на дошку з підготовленими наперед запитаннями. «Відповіді на них, - пояснює вчитель, - ви знайдете, опрацювавши оповідання. Після читання, в процесі аналізу тексту, ви відповідатимете на них, а я витиратиму опрацьовані. Робота буде успішною, коли на кінець уроку дошка буде чистою». Ефект цієї гри в тому, що вона допомагає розмежувати історичну інформацію та вигадану, адже для нас важливішими є відповіді на питання, які стосуються лише історичної інформації. Проводячи гру не варто переривати відповідями на запитання перше читання оповідань. Натомість і його можна «прибрати в ігрові шати». Так, під час роботи над оповіданням «Із вірою в добро» вчитель може запропонувати дати відповіді на такі питання:

1. Як почалися мандри Г. Сковороди?
2. Де навчався майбутній філософ?
3. У яких місцях доводилось працювати п. Сковороді?
4. Для чого, вважав філософ, народжується людина?

Вчитель підбиває підсумок вивченого.

Більш жвавому, зацікавленому сприйняттю учнями історичних оповідань сприятиме гра **«Герою, оживи!»**. Перед читанням учитель розподіляє ролі між учнями і далі пропонується звичне для уроків літератури читання за ролями, яке, власне, є своєрідною інсценізацією. Ігровий ефект буде сильніший, якщо решті дітей, як слухачам, запропонувати визначити, хто з «артистів» виконував роль найбільш вдало, чий образ – історично правдивий (бажано вимагати при цьому від учнів елементів аргументації: по-моєму, на мою думку, мені здається тощо).

Урізноманітнити форми роботи над текстом підручника допоможе гра **«З вуст у вуста»**. Учні пропонується кількарізний переказ того самого уривка. У грі беруть участь, скажімо, чотири учні. Троє на момент читання повинні вийти з класу. Коли уривка прочитано, другий учень повертається в клас і довідується про опрацьоване з переказу першого учасника. Тоді цей другий учень переказує почуте третьому учаснику, а третій четвертому. Четвертий учень переказує почуте всьому класові і діти мають змогу порівняти, наскільки точно й повно прочитане відтворене гравцем. Гра привчає висловлюватись точно, лаконічно. Вчитель має скеровувати гру так, аби вона відбувалася організовано та динамічно.

Якщо ви хочете, щоб ваші учні краще запам'ятали дати та події, які вивчали на уроці політайте з ними на „хронолітаку”. На звичайному паперовому літаку, який хлопці роблять за хвилину, напишіть дату, місце події і запустіть „хронолітак”: до кого на парту він сяде, той і опиниться у „іншому часі”. Учень, який опинився у „іншому часі”, повинен розповісти про те, що він там бачив. Діти з задоволенням будуть грати у цю гру, повторюючи вивчений матеріал.

Для повторення вивченого матеріалу можна використати і таку гру як „Герой, дата, подія”. У грі бере участь весь клас. Ведучий проходить повз учасників гри, що сидять за партами і просить одного з учнів назвати героя, іншого – дату, а третього – подію. Перший учень називає ім'я історичної особи, наступний учасник – дату (дати), пов'язані з цією особою, а третій – називає подію (події), пов'язані з ним. Наприклад:

П.Сагайдачний – 1616 рік – морський похід на Кафу

Іван Мазепа – 1709 рік - Полтавська битва

Замість традиційних форм закріплення матеріалу на уроках узагальнення можна провести гру „Знайди зайве”. У запропонованому наборі матеріалів – подій, імен, назв, дат, визначень – кілька елементів відповідають темі, а ще декілька підібрані випадково. Завдання учнів – вилучити зайве. Наприклад, тема „Україна козацька”:

Запорізька Січ – чайка – Петро Конашевич-Сагайдачний – Софійський Собор – гетьман – бояри – Гетьманищина – Київська Русь

– клейноди – Богдан Хмельницький – хрещення Русі – козацька рада – Боплан – ... .

Надзвичайно широкі можливості застосування ігор на етапах закріплення та узагальнення історичного матеріалу. Найрізноманітніші тренінгові ігри (кресворди, ребуси, лото, вікторини, змагання, КВК), ігрові ситуації, створені навколо звичайних вправ, а також рольові ігри дають змогу суттєво модернізувати процес навчання. Так успішно і легко використовується на уроках **гра-лото**:

1596 р.	Хотинська війна
1489 р.	Перша згадка про козаків.
1616 р.	Укладення Люблінської унії.
1556 р.	Похід козаків на місто Кафу.
1621 р.	Поява греко-католицької церкви.
1569 р.	Заснування першої Запорізької Січі.

Учні легко грають у цю гру, співставляючи дати з подіями, імена із їхньою діяльністю, причому імена можна замінити портретами відомих державних діячів.

З великою цікавістю учні сприймають гру **«Низка намиста»**. У ній можуть брати участь як окремі школярі так і цілий клас. Пропонується тема, «Національно-визвольна війна українського народу середини 17 ст.». Перший учасник гри називає ім'я когось з історичних діячів того періоду, наприклад «Богдан Хмельницький». Наступний повторює назване попереднім і додає якесь слово чи словосполучення за темою: «Богдан Хмельницький, Жовті Води, ...»

Третій повторює твердження попередника і додає своє: «Богдан Хмельницький, Жовті Води, Гетьманщина...». Врешті-решт виходить довгий ланцюг слів – справжнє намисто до певної теми. Учень який довго мовчить, або помиляється, вибуває з гри. Переможцем стає той, хто лишається останнім і правильно повторить всю низку намиста.

Не менш цікавою для п'ятикласників є гра **«Реставратор»**, основна мета якої – реставрувати пошкоджений історичний текст у якому бракує слів, дат, певних назв і т.д.

Спустошливі набіги татар спонукали козаків до відповіді.

На початку _____ століття козацькі походи проти _____ стали особливо _____. Саме тому ті часи історики називають добою _____.

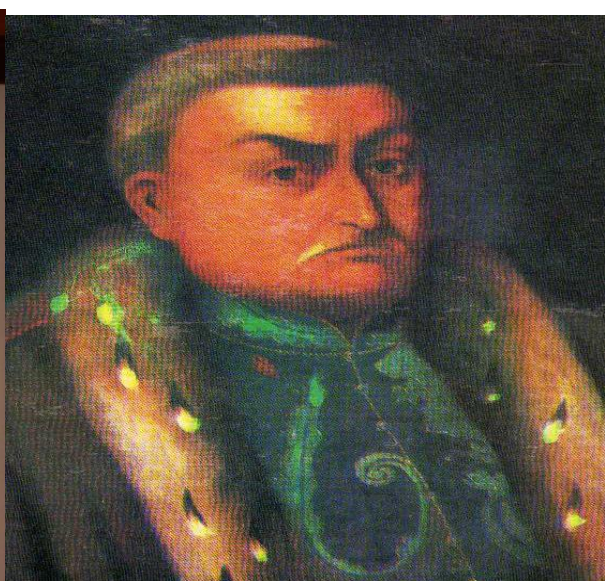
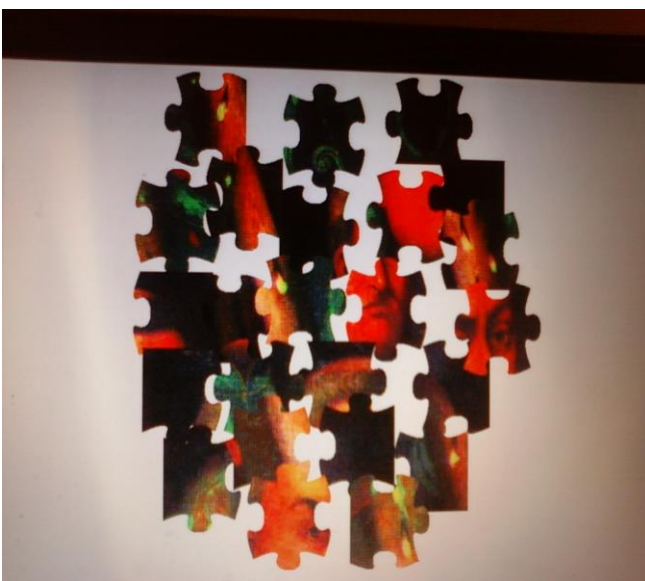
Найвдалішим вважають похід на центр невільничої торгівлі Криму – місто _____. Та найбільше примножила славу козацтва перемога польсько-козацького війська біля міста _____, що на Буковині, у _____ році.

Довідка: 1621 р, Хотин, Кафа, Туреччина, героїчні походи, 17 століття, вдалі.

Активізації пізнавальних інтересів школярів сприятиме гра **«Впізнай героя»**. Один з учасників гри на хвилюку виходить з класу. Діти під керівництвом задумують героя, а тоді пропонують вгадати його. Гравцеві, що вгадує його, дозволено задавати запитання, проте такі, відповідь на які, складають слова «так», «ні», «час від часу». Кількість питань можна обмежити до 5 ти обговорювати, щоб між

питаннями пауза тривала не довше 30 секунд. Обумовити також слід і те, що учень, який ставить питання забороненого типу: «Це Петро Сагайдачний» одразу вибуває з гри.

Вивчаючи тему «Ліквідація української козацької держави», можна застосувати таку форму роботи – **«Складіть пазли»**. Це одна з улюблених ігор сучасних дітей. А ілюстраціями слугують портрети гетьмана К. Розумовського, наказного гетьмана Павла Полуботка, кошового отамана Петра Калнишевського.

Розділ III. Розвиток комунікативних здібностей учнів засобами проектної технології на уроках історії

Проектний метод – це дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку креативного мислення й формування визначених у них особистісних якостей. Три «кити», на яких тримається дана технологія – це самостійність, діяльність, результативність.

Такий метод допомагає учням самостійно пройти всі етапи дослідження обраної проблеми, формує навички пошукової, аналітичної, творчої діяльності.

Якщо в основу проекту покладена теоретична проблема, то підсумком має бути її розв'язання. Щоб досягти цього, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити й розв'язувати проблеми, залучати для цього знання з різних галузей, здатність прогнозувати результати й можливі наслідки різних варіантів рішення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати свої дії та дії своїх товаришів.

У проекті учні стають основними дійовими особами навчального процесу, вони є рівноправними членами творчого колективу, що дозволяє їм об'єднуватися за інтересами, забезпечує розмаїття рольової діяльності. Метод дає можливість залучити до навчального процесу не лише дії та думки школярів, але й їхні почуття. У ході здійснення проекту школярі навчаються надавати допомогу своїм товаришам по роботі, в них формується вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, виробляється обов'язковість і відповідальність.

3.1 Учні́вський проєкт «Полонне туристичне: міф чи реальність?»

Мета проєкту: дослідити та вивчити історію Полонного; розглянути основні теорії походження міста, його становлення; визначити роль відомих людей у його розвитку; проаналізувати місцеві історичні пам'ятки та довести на базі матеріалів (наукових, дослідних, статистичних), що Полонне містить необхідні потенційні ресурси для розвитку туризму і може стати на шлях українських туристичних перлин.

Нема в людини місця дорожчого, ніж те, де вона народилась, землі, на якій зроста... Щоб по-справжньому любити рідний край, його слід добре знати, необхідно вивчати його історію, мову, культуру. В усі часи пізнання людиною світу було тісно пов'язане з подорожами. Туризм виступає засобом комунікації та саморозвитку, підвищення рівня освіти та загальної культури шляхом ознайомлення з культурою, побутом, традиціями та віруваннями, стилем та характером життя інших народів, з культурною спадщиною людства та перлинами природи, тому це і лежить основі даної проблеми.

Завдання проєкту – розкрити такі змістові питання:

- Яка історія виникнення Полонного?
- Чи є на теренах міста краєвиди та пам'ятки архітектури, якими можуть пишатися мешканці і які здатні привабити туристів?
- Що цікавого та загадкового несе в своїй історії та сторінках сучасності місто Полонне?

Характеристика проєкту:

- практично-пошуковий;

- міжпредметний ;
- колективний;
- довготривалий;
- пошуковий;
- шкільний.

6. Проект реалізується у вигляді конференції, друкуванням у шкільній газеті, на міжшкільному учнівському круглому столі.

7. Учасники проекту - учні 8 класу. Співучасники – бібліотекар, вчителі історії та географії.

8. Прогнозований результат – поповнити матеріали краєзнавчого музею.

Початок історії

Безперечно, міста, як і люди, мають свою біографію, притаманну їм долю й історію. І подібно людським, долі міст сповнені бурхливих подій, трагічних і яскравих водночас. Полонне – місто з багатим історичним минулим, яке своїми коріннями сягає сивої давнини.

Про Хомору та “град Полонний в лузе Хоморном” згадується в літописних документах часів князювання Володимира Святославовича у Києві. Місто називалося по-різному: “Полонное”, “Полони”, “Польний”, “Полний”, а в давніх актах – “Полонная”, “Полонне”, “Полонне Великое”, “Полонне Новое”, про походження назви існує кілька думок. Одні вчені вважають, що вона пішла від назви Полянської землі, інші – від слова “полонити”, брати в полон. Побутує і така версія: назву містові дало поняття “полонь” – луг, сіножать, безлісе місце. У 996 році князь Володимир Святославович приписав Полонне до київської Десятинної церкви. Сюди часто приїжджали великі князі Київської держави Володимир Святославович, Ярослав Мудрий, тут жив удільний князь Володимир Мстиславович, стояв із своєю раттю біля Полонного князь Галицький. На місто нападали кочівники. Щоб захиститися від них, населення будувало укріплення. У XII столітті на природній височині було зведено замок – фортецю із земляними валами, дерев’яним частоколом.

Протягом віків відомо було місто Полонне і своїми ремісниками. Завдяки отриманого містом у другій половині XVIст. Магдебурського права, ремесла набувають надзвичайного розвитку, створюються ремісні цехи. Саме завдяки самоврядуванню, яке давало

Магдебурське право, місто розвивалося як незалежна частка в державі. Наперекір руйнівним війнам, в місті залишились історичні пам'ятки сивої давнини: територія оборонної фортеці XII ст., земляні вали, залишки замку на історичній Татарській вулиці (нині вул. П.Маркіша).

Через історію м. Полонного пройшли постаті князів Острозського, Любомирського, героїв національно – визвольного руху Максима Кривоноса, Івана Мазепи, Богдана Хмельницького та багатьох інших славних синів українського народу. В жорсткій боротьбі здобувалась свобода і державність.

Пам'ятає м. Полонне повстання селян під проводом Я.Остриці і жорстоке придушення шляхтою Речі Посполитої розбурених народних мас. Полонне відчуло на собі Великого Петра, який побував тут напередодні відомої Полтавської битви.

Полончани по праву пишаються видатними земляками, яких зростила і виплекала наша щедра земля. Це доктор технічних наук Бобрівник Леонід Дем'янович, доктор історичних наук Дем'янчук Іван Лук'янович, канадський скульптор Лео Мол (справжнє ім'я Леонід Молодожанин), відомий співак, професор Сибіряков Лев Михайлович, єврейський поет, прозаїк і драматург Перец Давидович Маркіш, народна артистка України, солістка Національної та Віденської опери Степова Валентина Анатоліївна та інші. Місто неодноразово відвідувала геніальна поетеса, символ України – Леся Українка. Тут проживав рідний брат її батька Григорій Антонович Косач. В цьому будинку зараз розташована ЗОШ № 5, на ньому встановлена меморіальна дошка. Центральна вулиця міста носить ім'я Лесі Українки, поруч зведено її пам'ятник.

Полонне туристичне: міф чи реальність?

Про Хомору та “град Полонний в
лузе Хоморном” згадується в
літописних документах часів
князювання Володимира
Святославовича у Києві...

Історичний опис Полонного

Про походження назви існує кілька думок. Одна з них, що назва міста Полонного пішла від слова "полонити", брати в полон.

Полонне складалося колись з трьох самостійно укріплених міст, розділених коритом або затоками Хомори. Вже в XI ст. на високому березі Хомори, було зведено місто разом із службовим поселенням Воля (сьогодні це центр міста). Частина Полонного, названа Старим Містом, повстала у XI-XII ст. на протилежному березі на північ. На південь від Полонного — Волі і Старого Міста — близько 1570 року виросло Полонне — Нове Місто.

Різні домові війни спричинили, що місто спочатку було власністю князів Київських, пізніше — Волинських, і в кінці було приєднане до князівства Галицько-Волинського.

У XIV ст. історичні події розвивалися у несприятливому для України напрямі. Саме в період її політико-економічного та культурного занепаду почали підноситися її сусіди — Литва, Польща та Московія.

З 1494 до 1621 року Полонне було дане на власність князю Костянтину Острозькому. 1 липня 1569 р. була укладена Люблінська унія, внаслідок її підписання утворилася Річ Посполита, і Полонне перейшло до Польщі. На ці землі почали приходили польські магнати і шляхта.

Історія Полонного в XIX-XX століттях переплітається з історією цілої України. Наступало постійне ослаблення позиції Церкви.

З приходом комуністичного режиму в 1920 році розпочався новий терор. Окрім брутальної антирелігійної кампанії завдавалось

також моральний і фізичний біль духовенству, а до війни в 1941 році в Україні закрили майже всі католицькі церкви. Закриття святинь у багатьох випадках було пов'язане з їх профанацією: нищили або замінювали їх на господарські будівлі. Часто замінювали їх на осередки «соціалістичної культури» - музеї атеїзму, клуби, а навіть на катівні НКВД.

З 24 серпня 1991 року, з дня проголошення незалежності України, після багатьох років переслідувань, мешканці Полонного і його околиць почули голос про Бога і увійшли у нове тисячоліття з надією на нове гідне життя для теперішніх і прийдешніх поколінь.

Історія повелась дуже брутально з історичними пам'ятками Полонного. Єдиним сьогодні слідом його минулого є щасливо врятований костел, який служив як святиня замкова, єзуїтська і парафіяльна. А з колишньої фортеці залишилася тільки частина валів і одна кам'яна башта.

Підземні ходи в Полонному

Багато легенд і переказів ходить про полонські підземні ходи. І це не вигадка, такі ходи справді існують. Вони розходяться в різні сторони від того місця, де стояла давня фортеця.

Любителі старовини пробували досліджувати ці підземелля, окремі ходи були розкопані. Але пройти ними далеко не вдалося через нестачу кисню і обвали. Так, ще перед Другою світовою війною, активісти товариства "Авіахім" в районі Новополонного спустилися у підземелля. Там вони знайшли залізні ковані двері. Коли ж пробили ломом стіну, побачили цементовану кімнату і велику кількість скелетів. Очевидно, це місце було в'язницею часів польського панування, з якої полонені вже більше не повернулися.

Жителі міста пам'ятають, як на початку 70-их років під час будівництва центрального універмагу був розкопаний один із рукавів стародавнього підземного ходу. Його склепіння було вимуруване із цегли, ширина підлоги складала близько трьох метрів. Висота ж була такою, що підземеллям вільно міг рухатися вершник на коні. На жаль, дослідити куди веде хід не вдалося, тому що будівельники терміново засипали його камінням. Припускають, що там могли зберігатися скарби князів та багатої знаті древнього міста.

Коли ж і для чого були споруджені підземні артерії під полонською фортецею? Вважають, що їх збудували місцеві мешканці ще в ті часи, коли почалися спустошливі набіги татар та інших ворогів на нашу землю. А це більше шести століть тому. Завдяки підземеллям захисники міста не раз боронилися і переховувалися від ворожих нападів, які повторювалися майже з року в рік. З покоління

в покоління передаються розповіді про те, що ці підземні ходи тягнуться аж до Лабуня, а звідти - до Грицева. Через певні дистанції в ходах були зроблені спеціальні глибокі пастки, на дні яких стояла вода, а звідти стирчали гострі металеві штирі. Перекази оповідають, що татари попадали в ці пастки і далі підземним ходом не наважувалися просуватися.

В ту пору Полонне вважалось неприступним, воно стало наймогутнішою твердинею Волині. Однак саме підземні ходи допомогли козацькому полковнику Максиму Кривоносу здобути Полонне. Легенда про це дійшла до нас з давніх давен.

Підземні ходи під нашим сивочолим містом зберігають ще багато таємниць.

Полонський парк — *пам'ятка садово-паркової архітектури* загальнодержавного значення.

Розташований у м. Полонному Хмельницької області на правому березі річки Хомори, всього в двох кілометрах нижче за течією річки від Новоселицького парку. Загальна площа — 37 га. Проект парку і його планування виконав польський фахівець С. Вітковський. Парк був закладений в ландшафтному стилі.

Місцевість, на якій розташовано парк, рівнинна, з нахилом в бік річки, біля якої є невеличке штучно створене озерце площею близько 8,0 га. Своєрідний пейзаж утворює сполучення світлих галявин, маленьких гаїв та каскад невеликих мальовничих ставків у північній частині.

Головна алея, що зв'язує основний вхід у парк із центральною частиною, прямолінійна і має довжину близько 100 м. Дві компактні групи хвойних дерев, розташовані симетрично з обох боків алеї і надають своєрідності центральній частині парку. Друга в'їзна дорога проходить паралельно центральній, на відстані близько 150 м південніше, і веде до ряду господарських будівель. Стара акацієва алея, що розпочинається старезним в'язом і сполучає її з алеєю що веде від головного входу.

Північною межею парку є ланцюжок з чотирьох ставків, які каскадом спускаються до звивистого берега р. Хомора. Останній є найбільшим і наймальовничішим. У місці його переходу в річку є старий місток на чотириметровій дамбі з чавунною ажурною загорожею.

Оригінальність планування Полонського парку полягає в тому, що вся композиція південної частини парку вирішується навколо трьох галявин.

Найбільшою є галявина розташована паралельно головній в'їздній алеї, по периметру якої ростуть різні види кленів-гостролистий, ясенелистий, польовий, клен-явір, а також граби, берези та унікальний екземпляр граба звичайного розсіченої форми. У парку росте близько 70 видів дерев: ялина колюча, в'яз низький, клен Траутфеттера, липа американська, тополі біла та белінська, ясен пухнастий, тощо.

Використання території парку аграрним ліцеєм сприяє тому, що парк знаходиться у відносно задовільному стані.

Проект парку і його планування виконав польський фахівець С. Вітковський. Парк був закладений в ландшафтному стилі.

Костел Св.Анни

На вершині пагорбу над річкою Хомора вже 400 років височить католицький храм, у якому мала свій початок парафія св. Анни. Був це на початку замковий костел-каплиця родини Острозьких під назвою Успіння Пресвятої Діви Марії, на протилежному від ярмарку кінці міста, направлений фасадом на схід, в напрямку центру, де стояв колись замок. Костел є побудований з цегли у стилі барокко.

Засновником і фундатором замкового костелу був Іван (Януш) Острозький, воєвода волинський. У 1617 році татарська орда під проводом хана Девлет Герēja вторглася в Поділля, знищуючи все вогнем і мечем, забираючи в поганський полон багато людей. Слідом за татарами на Україну рушило турецьке військо на чолі з Алімазором. У 1618 році, після такого нашествя ворогів, Полонський костел був пограбований і спалений. Відбудував його у 1649 році князь Любомирський в Новому Місті, поблизу річки Хомори, під назвою св. Анни на честь покровительки своєї матері.

Замковий костел-каплиця вдруге був пограбований і зруйнований вже через п'ять років, у 1651 році, військом Богдана Хмельницького під проводом Максима Кривоноса. Нещасна доля й припала для парафіяльного костелу. Козаки палили все, що тільки було тут католицького, руйнували костели. Після цієї трагедії місто Полонне вже ніколи не повернулося до своєї давньої краси.

Після другого зруйнування костел-каплицю було відбудовано лише у 1716 році. Зробив це Єжи Домінік Любомирський.

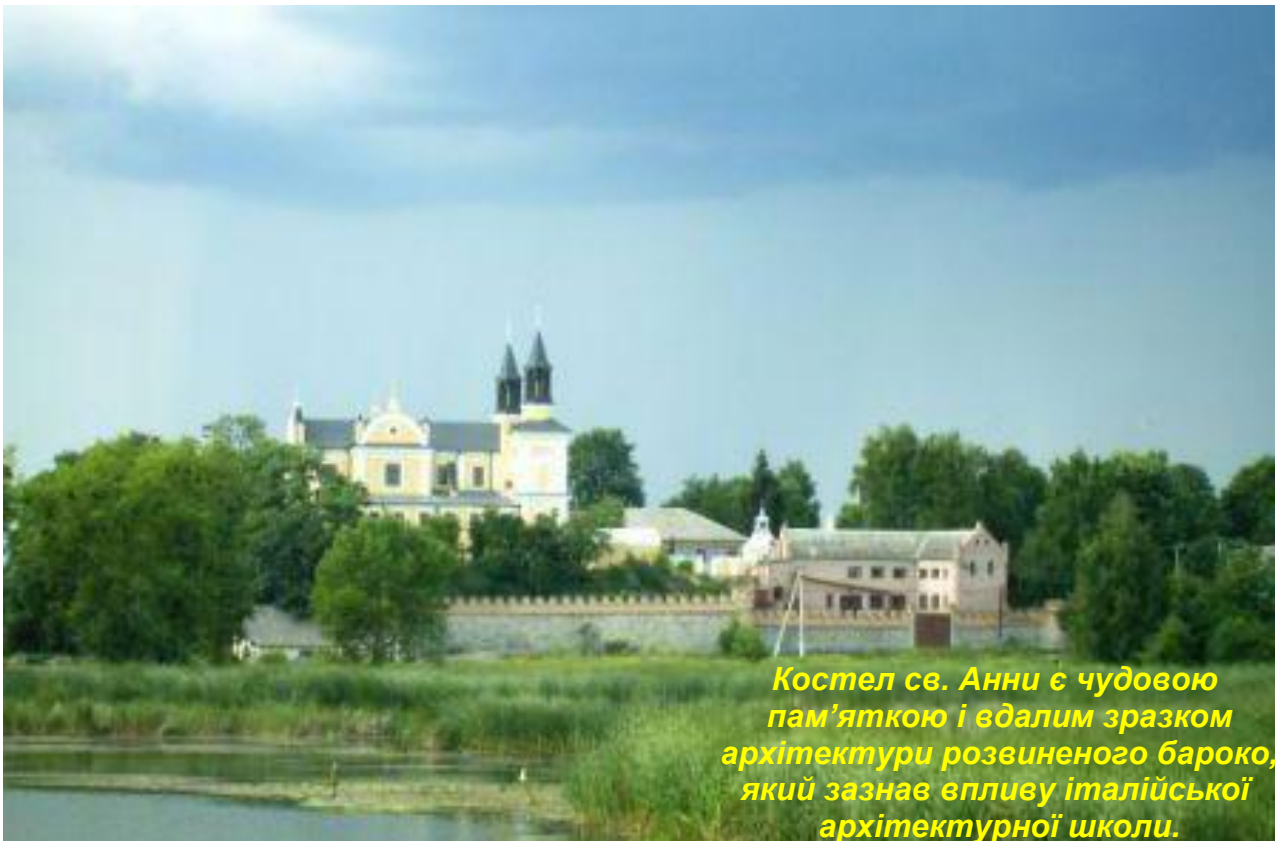
З посиленням режиму радянської влади у 1933 році костел втретє був пограбований, закритий і призначений на стайню. З 1936

року по 1941 рік у костелі був відділ НКВД, а у підвалі була катівня для людей. НКВДисти живцем замурували в стіни віруючих людей, а також у підвал вкидали тіла замучених парафіян.

Восени 1937 року з Новограда-Волинського прибула рота саперів з метою підірвати стіни костелу. Почувши про це, вірні парафіяни відразу зійшлися і пробилися крізь військових на подвір'я костелу. Ставши кругом костелу, взяли за руки і почали дуже голосно молитися. Відбувалося це довший час, одні змінювали інших. Побачивши таку картину, військові сапери відступилися і поїхали.

Типологічно генезис фасаду єзуїтського костелу в Полонному сягає римського костелу Sant'Anastasio

Костел св. Анни є чудовою пам'яткою і вдалим зразком архітектури розвиненого бароко, який зазнав впливу італійської архітектурної школи.

Костел св. Анни є чудовою пам'яткою і вдалим зразком архітектури розвиненого бароко, який зазнав впливу італійської архітектурної школи.

Пам'ятник - обеліск закоханим

Стоїть у Полонному біля крутих берегів Хомори пам'ятник-obelіск місцевим Ромео та Джульетті.

... Жила колись в Полонному дівчина Йоганна Тушинська. Батько її був шевцем, рано помер і залишив дружину з дочкою в старенькій хатинці, що стояла недалеко від Хомори. Попри нестатки дитячих років виросла красивою дівчиною.

Одного разу 16-ти річна Йоганна з дівчатами гуляла по валу, на неї звертали увагу всі перехожі. До дівчат підійшов офіцер кавалерійської частини, що стояла в Полонному на Гамарні. Йому приглянулась Йоганна. Він почав приходити щонеділі на берег Хомори, щоб побачити дівчину, яку кохав по-справжньому. Йоганна ж відповідала взаємністю. Зустрічі продовжувались кілька місяців.

Але на шляху до одруження закоханих стояла церква, соціальна нерівність, національна недовіра. Адже 25-ти річний Петро був росіянин, син полковника, дворянин, а Йоганна – католичка, дочка простого міщанина-шевця. Проти їх щастя виступали батьки обох сімей.

Полковник Білокопитов відізвав до Новоград-Волинського свого сина. А мати Йоганни тим часом влаштувала заручини доньки з іншим. Почувши про це, хлопець помчав в Полонне, викликав Йоганну з хати. І пішли на берег Хомори на останнє своє побачення. Довго гуляли закохані, милувалися чудовим виглядом містечка... щоб ніколи більше не розлучитися з коханим, Йоганна обвила його шию своєю пишною довгою косою і так, обнявшись, вони кинулись удвох з високого урвища в холодні хвилі Хомори.

Церква заборонила ховати утоплеників на цвинтарі. На місці побачення батько Петра побудував склеп, де поклали поруч домовини Петра і Йоганни.

... Швидко плине час, а слова, що викарбувані на пам'ятнику, і навіки залишились, як пам'ять про безмежне кохання...

Для заміток

[illegible]

